

A Kovács Éva által szerkesztett tanulmánykötet mérföldkő a magyarországi emlékezetkutatás történetében, mivel elsőként alkalmazza az élettörténeti elbeszélés (élettörténet-kutatás) eredményeit a Kádár-korszak és a rendszerváltás viszonyának megértésében. Külön értéke, hogy a módszertanilag következetesen, tudatosan vállalja a formában is megjelenő töredékességet, nem kíván szintetizálni egy olyan tudást, amely nem szintetizálható (szemben számos, „nagy szintézisre” törekvő szerző igyekezetével). A kutatás buktatói az út járatlanságából is fakadnak. Mindazonáltal a módszer alkalmazhatóságát is jól bizonyítják a megjelenéséig hosszú utat bejárt kötet tanulmányai. Az emlékezeti munka még éppen csak elkezdődött, hiszen – ahogy azt Kovács Éva megfogalmazza – „egy aktív felejtési folyamat közepén járunk”.

HORVÁTH SÁNDOR

Tomka Béla: A jóléti állam Európában és Magyarországon

Corvina Kiadó, Bp., 2008. 116 old., 1990 Ft (Corvina Tudástár)

Aki járt már francia könyvesboltban, annak csak egy sorozat juthat eszébe a *Corvina Tudástár* sorozat puha fedelű, kiskalakú, ismeretterjesztő kötetkéiről: a *Que sais-je?*

Habár az ember saját szakterületén túli címek önmagukban néha furcsák vagy ezoterikusak (*A hettiták; A DNS a büntetőeljárásban; A luxus*), a Fnac (Fédération nationale d'achats des cadres) polcán sorakozó, összességében több mint háromezer cím, borges-i örömmel tölt el minden Párizst járó könyvmolyt: ki tudna ellenállni az emberi tudás szinte mindenki által elérhető nagy enciklopédiájának, kicsi darabokban, hozzáértők tollából, referenciákkal megtűzdelve!

Az idők persze változnak: a mindent tudni vágyóban ma már ugyanez az érzés inkább a Wikipédia hiperlinkjeire kattintgatva gerjed.

A *Magyar Tudástár* néhány tucat eddig megjelent darabja (*Kína rövid történetétől a Közvélemény-kutatáson és a Bioklímán át Az agyig* – a sorozatban megjelent címek teljes listáját hiába kerestem a kiadónak a könyvben is feltüntetett honlapján) e nagyszabású műfaj meghonosítására még alkalmatlan. Félek, az egész műfajról lekéstünk. Valahol persze el kell kezdeni, de ha kiadóigazgató lennék, vagy tudományos ismeretterjesztést támogató hatóság, akkor a világháló korában a kicsiny magyar nyelvű piacra aligha támogatnám egy ilyen sorozat beindítását, inkább a magyar Wikipédia fejlesztésébe vagy épp a meglévő tananyagok, tankönyvek széles körű, ingyenes, internetes elérhetőségébe investálnék.

Ha a sorozat szerkesztője lennék, akkor olyan témákkal igyekeznék indítani, amelyek *egyrészt* általános érdeklődésre tartanak számot, *másrészt* még nincs róluk a könyvtár polcáról levehető, hasonló mélységű, jól használható és viszonylag friss magyar nyelvű irodalom.

Ami az első megfontolást illeti: a jóléti állam mint téma telitalálat. A csupán a rendet és a honvédelmet garantáló „éjjeliőr-állammal” szembeállítható, polgárai jólétéről gondoskodó, szociálisnak is mondott állam koncepciója először Bismarck reformjaival jelent meg Európában, hogy aztán a XX. század második felére Nyugat- és Észak-Európa kiterjedt – a nyugdíjasokról, a munkanélküliekről és a betegekről, továbbá az oktatási szféra szinte egészéről alanyi jogon való gondoskodást felvállaló – jólétiállam-fogalma büszkén vállalt vívmányként vonuljon be az európai nyelvek szókincsébe.

Az állam feladatainak ez a megközelítése nem valamiféle skandináv unikum: a költségvetés szociális célú kiadásainak aránya 1990-re már minden jelentős nyugat-európai országban, még Svájcban is meghaladta a GDP húsz (Svédországban negyven!) százalékát.

A társadalomtudományokat – politikatudományt, közgazdaságtant, jogot – tanuló diákokat, az újságírókat, a közügyeket figyelemmel kísérő laikust egyaránt érdekelheti, mit is takar pontosan ez a gyakran pörölyként lenge-

tett megnevezés, mely nem tartozik egyik klasszikus diszciplína alapfogalmi közé sem. Ránk fér tehát egy alapos, pontos ismeretterjesztő munka, amiből puskázhatunk, ha a jóléti állam a téma.

Miért érdekes ez nekünk, most, magyarul? A szocialista országok a rendszerváltásig egy átfogó, de a nyugat-európaiktól alapjaiban különböző, az állami vállalatok munkáltatói szerepén alapuló szociális ellátórendszer működtettek. Ez nyilván tarthatatlanná vált a magántulajdonon alapuló gazdaságban. Az átállás azonban nem mindenütt sikerült: több helyütt, Magyarországon is, a közoktatás, a szociális ellátó és a nyugdíjrendszer alapelveivel kapcsolatos meg-megújuló viták és mélyreható változtatások azt sugallják, máig nem tisztázódott, hány és milyen jóléti szerepeket várunk el az államtól. Épp ezért fontos, hogy tudjuk, milyen pályákon milyen jellegű rendszerekhez jutott el Svédország, az Egyesült Királyság vagy Ausztria.

Ezeknek a pályáknak és megoldásoknak a tanulmányozásából az is kiviláglik, hogy a legújabbban a közbeszédben unos-untalan hajtogatott vélekedés, mely szerint a szociális támogatásokat csak rászorultsági alapon szabad adni, messze nem annyira megkérdőjelezhetetlen, mint sürgetői láttatni szeretnék.

Ami a fenti második szempontot illeti, hogy tudniillik van-e a témában már hasonló, az alapos ismeretterjesztés igényével született, összefoglaló mű magyarul, nos, ott baj van: egy évtizeddel ezelőtt, Csaba Iván és Tóth István György szerkesztésében már megjelent a jóléti állammal kapcsolatos, fontos cikkek magyar fordításaiból összeállított kötet (*A jóléti állam politikai gazdaságtana*. Osiris, Bp., 1999.) A kérdés tehát úgy merül fel, mennyivel jár jobban Tomka Béla olvasója, mint az, aki Csaba Ivánék harminccoldalas bevezető tanulmányából és az utána következő cikkekből tájékozódik?

Tomka munkájának kétségtelen előnye, hogy időben hosszabb időszakot ölel fel: legfrissebb adatai 2001-esek, bár tény, hogy a legtöbb bemutatott időszakor nála is megáll a kilencvenes években.

A könyv nagy részében azt kapjuk, amit várunk: a modern szociálpolitika kialakulásának, intézményeinek, klasszikus tipológiájának bemutatását. A különböző elméletek és kritikák ismertetése is pontos. Tehát összességében alapos, részletes intézmény- és eszmetörténeti összefoglalóval van dolgunk.

Tomka Béla beilleszt könyvecskéjébe egy olyan fejezetet is, melynek nyoma sincs Csaba és Tóth bevezetőjében. Itt azt vizsgálja, válságba kerültek-e, leépülőfélben vannak-e Európában a jóléti államok az ezredforduló után (arra a megállapításra jut, hogy lényegében nem). Ha a legkeményebb támadást, Margaret Thatcher harcos jólétiállam-ellenes retorikáját összevetjük azzal, milyen keveset változott a brit állam szociális szerepvállalása az ő miniszterelnöksége idején, akkor az elmúlt húsz évet inkább a jóléti állam konszolidálásaként, mintsem leépítéseként érdemes interpretálni. Ugyancsak igazza lehet Tomkának abban, hogy az előregedésre sem a jóléti állam leépítése a válasz, és az államok globális gazdasági versenye sem vezet törvényszerűen a szociális rendszerek felszámolásához.

Tomka Béla persze társadalomtörténész, míg Csaba és Tóth közgazdász-szociológus. Tomka leíróbb, történetibb, hivatkozásai között alig van egy-két „kemény” közgazdaságtani mű; Csabáék inkább a jóléti állammal kapcsolatos legfontosabb közgazdaságtani, politikaelméleti fogalmakkal, összefüggésekkel foglalkoztak. Még egy apró különbség, hogy Tomka nagyon komolyan veszi, amikor a címben azt ígéri, hogy csak az európai országokkal foglalkozik; Csaba és Tóth viszont nem hagyta ki az USA-t és Ausztráliát sem az OECD adatsoraiból.

Egy jól szerkesztett, informatív ismeretterjesztő kötetten nehéz a recenzensnek fogást találnia, mert az aligha érdekl az olvasót, hogy a 71. oldal második bekezdésével szemben felmerül a post hoc ergo propter hoc tévkövetkeztetés gyanúja.

Álljon itt mégis egy kritikai megjegyzés. A szerző a könyv végére biggyeszt egy igen problematikus fejezetet is, mely a magyar jóléti állam alakulását igyekszik bemutatni a rendszerváltás-

tól gyakorlatilag máig. Bár nyúlfarknyi eseménytörténeti összefoglalója megállja a helyét, szerintem elfogadhatatlan műfaji hibát követ el, amikor nem állja meg, hogy ne fogalmazzon meg a könyvben egy kellően alátámasztatlan hipotézist. Ez arról szól, miért jelennek meg rendszeresen a liberális indíttatású, a szociális ellátórendszer rászorultságalapú átalakítását szorgalmazó szándékok Magyarországon. A recenzens messzemenően nem ért egyet Tomkának a kérdés jelentős közgazdaságtani irodalmát figyelmen kívül hagyó válaszával, mely szerint mindenről a társadalmi tőke alacsony szintje tehet. Ha tippelni kellene, én inkább az államtól várt szolgáltatások terjedelme és az állami működést hatékonyabb irányba terelő mechanizmusok hiánya között feszülő, költségvetési válságokban testet öltő ellentétben keresném a magyarázatot. De maga a vitathatóság a lényeg, a műfaji kisiklás: az ismeretterjesztésnek a tudomány berkeiben már elfogadott tudást kell a nagyközönség számára elérhetővé tennie, Tomkának ez a társadalmi tőkével (*social capital*) kapcsolatos elmélete pedig még messze nincs a szakmai megkérdőjelezhetlenségnek azon a fokán, hogy helye lenne egy tudományos ismeretterjesztő jellegű könyvben.

A recenzens verdiktje: aki magyarul, gyorsan tájékozódni szeretne arról, mi is az a jóléti állam, Tomka Béla korrekt könyvecskéjéből kiválóan megteheti; aki a releváns társadalomtudományokba beágyazott esszét szeretne olvasni ugyanerről, s utána egy sor egyszerű cikk fordítását, az a tizényi avulás dacára is inkább az Osiris tankönyvét forgassa; aki pedig a mai magyar szociálpolitika dilemmáiban akar álláspontot kialakítani, az nem ússza meg, hogy átrágja magát Ferge Zsuzsa, Szalai Júlia, Kornai János, Bokros Lajos, Augusztinovits Mária, Gál Róbert Iván és mások könyveincikkein, és maga mérlegelje a magyar állam kívánatos szociálpolitikájáról, nyugdíj-politikai, egészségügyi és oktatáspolitikai szerepéről folyó fontos és aktuális vitában megfogalmazódó érveket.

Alan Macfarlane Levelek Lilynek

A VILÁG MŰKÖDÉSÉRŐL

Ford. Komáromy Rudolf. Európa Könyvkiadó, Bp., 2009. 400 old., 2900 Ft

Alan Macfarlane az angolszász történeti antropológia egyik élő klasszikusa. Első könyve (*The Family Life of Ralph Josselin: A Seventeenth-Century Clergyman. An Essay in Historical Anthropology*. Cambridge University Press, Cambridge, 1970.) a magánélet forrásainak, az önéletrajz történeti felhasználásának teljesen újszerű, nagy sikerű alkalmazása volt. Ugyanabban az évben jelent meg egy másik könyve is (*Witchcraft in Tudor and Stuart England: A Regional and Comparative Study*. Routledge and Kegan Paul, London, 1970.), mely mérföldkőnek számít a kora újkori boszorkányüldözések történetével foglalkozó szakirodalomban – mivel a „boszorkányvadász szociológiájának” vizsgálatával elsőként kérdezett rá a boszorkányüldözés társadalmi, pszichológiai és kulturális okaira.

Macfarlane képzettségét tekintve antropológus, aki először Nepálban végzett kutatásait (*Resources and Population: A Study of the Gurungs of Nepal*. Cambridge University Press, Cambridge, 1976.) követően az angol történelmet is olyan szemmel vizsgálta, mintha egy távoli földrészről érkezve csodálkozna rá saját kultúrájának történeti különösségeire. Ezért tudta a boszorkányüldözés esetében hasznosítani a téma gazdag antropológiai irodalmát. Részt vett egy történészekből, demográfusokból, antropológusokból álló kutatócsoportban is, melynek jelentős szerepe volt a történeti kutatás megújításában, s eredményeit a *Reconstructing Historical Communities* (ed. Alan Macfarlane with Sarah Harrison and Charles Jardine. Cambridge University Press, Cambridge, 1977.) című tanulmánykötetben adta közre. Ezután egy érdekes, polemikus könyvben cáfolta az antropológusoknak-néprajzosoknak a történeti közösségekbe vetett hitét (*The Origins of English Individualism: The Family,*